

GAYRETİN GAYESİ
VE
KİŞİLİĞİN GELİŞME ALÂMETİ OLARAK:

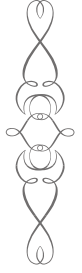
İYİ HUY, GÜZEL AHLÂK

BU BÖLÜMDE:

- Ahde vefa göstermek
- Az yemek, az uyumak
- Ahlâk-ı milli
- Fazîletli olmak
- İnsaflı olmak
- Himmet etmek
- Affetmek, intikam almak
- Kanaat çok yaşasın
- Nimetin kıymetini bilmek
- Şükretmek

(Ayrıca bakınız: İnsan halleri; Kötü huylar)

Ahde vefa göstermek

584. Kafadar oldular şîr ü pelenk ahuya sahrada
Ederler şol kadar şimdi riayet hakk-ı ciyrana
Bâkî

Aslanla panter, çölde ceylanla dost oldular; şimdi kowmşu hakkına (eşyanın tabiatına aykırı olan bu) dostlukları kadar uyarlar artık.

Bir zorbanın kurbanı ile dost olduğuna bakıp aldanmamak gerekir. Çünkü zorbanın tabiatı değişip kurbanı ile dostluğu uzun sürmez. Başkalarının hakkını yiyerek yaşamaya alışmış birinin dostluğu uzun sürmez. Bir süre için dostluk yapsa bile sonunda kendi tabiatına döner, dostluk da biter.

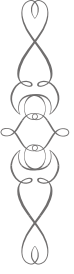
Az yemek, az uyumak

585. Az yemekten evliya olur kişi
Az yiyenlerin hakdır teşvişi
Eşrefzâde İzzettin Efendi

Az yiyen, sadece yeme içme konusunda da olsa kendi nef-sini yener, bu yüzden onun zihnini meşgul eden şeyler nefsin süfli istekleri olmaz.

586. Az yiyen, az uyuyan olur melek
Çok yiyen, çok uyuyan olur helak
Lâedri

Az yiyen, az uyuyan insanların iyisi olur, yücelir; çok yiyen ise (nefsine düşkünlüğünden) alçalır, yok olur.

587. Gerçi ni'met çok kifâyetten tecâvüz kılma kim
İmtilâ bâr-ı bedendür bî-huzur eyler seni
Fuzulî

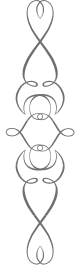
Yiyeceğin çok olsa da (aç gözlülük yapıp) ihtiyacından fazlasını yeme; mideni doldurmak bedenine yüküdür, huzursuz eder seni.

Çok yemek, “**bâr-ı bedendür**” diyor şair ve “**bî-huzur eyler seni.**” Dolu mide, bedeni olduğu kadar, kalbi ve zihni de yorar. Bir insan, sırf bir anlık boğaz zevki için saatlerce mide-sine, içine doldurulanı öğütme, eritme ve taşıma zahmetini yükler mi? Acaba midemiz arkadaşımız, hatta kardeşimiz olsaydı, bu kadar zahmeti bizim için çeker miydi?

Hadis-i şerif buyurur ki: **Aç duranın idraki artar, zekâsı açılır.** Yeme-içme hayat tarzımızı oluşturan unsurlardan biridir. Çok yemek, yemek düşkünlüğü istisnasız bütün toplumları saran bir hastalıktır ve diğer hastalıkların da sebebidir. Medeniyetimizde, Hz. Peygamber'den başlayarak insanları çok yemekten uzak tutmaya çalışan ve az yemeyi tavsiye eden bir hayat tarzı doğmuş ve ümmet içinde çokça rağbet görmüştür. Bu yaşantıyı benimseyenlerin ve yayanların başında tasavvuf ehli, sufiler gelir. Az yemenin tasavvuf edepleri arasından önemli bir yeri vardır. Sufiler az yerler ve az yeme alışkanlığını çevrelerine yayarlar. Cüneyd-i Bağdadî der ki: “**Allah'ın rahmeti, sûfilerin üzerine üç yerde iner: Yemek yerken, aralarında ilim müzakeresi yaparken ve sema yaptıklarında.**” Sûfi çok acıkmadıkça yemez, yediğinde de ölçüye dikkat eder, aşırıya kaçmaz, sofrayı ganimet bilmez.

588. Giceler uykudan uyan
Gizli sırlar olsun ayan
Yûnus Emre

Geceleri uykusundan fedakârlık edip uyanan bir kişiye (ibadet eden, okuyan ve çalışana) Allah kapalı kapıları açar; (başkalarına) gizli olan sırlar ona malûm olur.

589. *Ta ki huzuru ve dinlenmeyi kendime haram edeyim
(Ve) uykuyu, yeme ve rahatlığı bir kenara bırakayım
Mevlânâ Halidi Bağdâdî*

Allah yolundan giden kişi sürekli çalışır, o sürekli hayırlı bir işte ve uğraşta. Takvada ilerlemek isteyen rahatlık, rehabet ve huzur beklememelidir, çünkü bu dünya onun cenneti değildir. Uyku, çok yeme ve çok söz onu geciktiren, hatta yolundan alıkoyan, saptıran şeylerdir. Onun için ihtiyacından fazla yemek yük, ihtiyacından fazla uyku ise kayıptır ve ancak zihin ve beden yorgunluğu ve tembelliği verirler.⁴⁰

590. *Yum ağzını çok sözden, çok yemekten her yerde,
Gerçeği görmek için bunlar gözüne perde
Mevlâna Celâleddin-i Rumî*

Ahlâk-ı milli

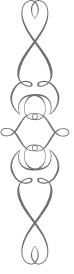
591. *Oyuncak sanmayın ahlâk-ı milli rûh-i millidir
Onun iflası en korkunç ölümdür, mevt-i küllîdir
M. Akif Ersoy*

İslam ahlâkı milli ruhu meydana getirir; ahlâkın yok olması (milletin) en korkunç ölümüdür, (çünkü bu ölüm) toptan yok olma durumudur.

Millet nedir? Vatan, toprak, bayrak birliği vs. vs... Akif öyle demiyor. Millet, ahlâki bir birliktir diyor Akif, bir ahlâki değerler birliğidir. Yalnız insanların birliğini düşündüğümüzde böyle, ama sosyal yapıyı, bizatihi ahlâkın kendisi olan toplumsal değerler ve davranışları, yasaları hesaba kattığımızda millet, bir ahlâki değerler sistemidir. Akif'in "millilik"le kastettiği şey

40 Tâ konem ber hîşten ârâm u âsâyiş harâm/ Tâ nihem yekbâre hâb u hörd u râhet ber kenâr

milliyetçilik değil, aynı ahlaka inanan değişik dil, renk ve coğrafyalara mensup insanlar birliğidir.

Bu tanım, değerler üstüne kurulu bir toplum tasavvurudur. Değer yargıları etrafında örgütlenemeyen milletler kan, toprak, korku veya içlerinden çıkan bazı kimselerin emelleri etrafında kümelenirler ki, bu milletleşme şekli, ne kadar modern görünürse görünsün, gerçekte ilkel bir örgütlenme (milletleşme) şeklindedir ve insani değerlere sırt çevirmek demektir. Korku, fayda veya zevkleri etrafında toplanan milletler bir süre için bağıllık elde etseler bile, ahlâklı olmayı, yani en büyük vasfıyla insan olmayı bırakarak kendi sonlarını hazırlar, sonu yıkılıp yok olmak olan bir yolu seçmiş olurlar. Merhum Akif'in işaret ettiği ölüm böyle bir ölümdür.

Ayet: “(Kötülük içinde olan) **bir toplumu helak etmek istediğimizde onların nimet içinde yüzen seçkinlerini uyarırız. Eğer (dinlemez de) günah işlemeye devam ederlerse cezalandırılmaları kaçınılmaz olur. Artık oranın altını üstüne getiririz.**” (İsra Sûresi: 16)

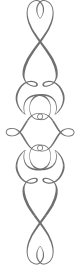
Fazîletli olmak

592. *Çünkü milletlerin ikbâli için evlâdım
Marifet, bir de fazilet... iki kudret lâzım
M. Akif Ersoy*

Bir şeyi yapabilme, keşfedebilme becerisi olmak ve en geniş anlamıyla güzel ahlâk sahibi olmak. Bunların gerektirdiği bilgi ve beceri kazanmış olmak ve öyle davranabilmek. Kalbinin temiz olması, hamaset, şu sevgisi, bu düşkünlüğü kimseye bir şey kazandırmıyor. Kişi bir beceri, sanat ve fazilet (güzel ahlak) sahibi değilse kendisine, milletine ve insanlığa faydası olmuyor.

593. *Eyleme ehl-i salâha tan'i
Söyleme cehl ile mâlâyani
Taşlıcalı Yahya*

Faziletle yaşayanla alay etme, kınama, sövme; (şakalaşıyorum diye) manasız, boş sözlerle cehalet gösterme.

594. *Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.*

M. Akif Ersoy

Vicdan ve irfan, ahlâka yücelik verir; ama insanı ahlâkta yücelten bunların bizzat kendileri değil, (bütün iyilik ve üstünlüklerin kuşatıcısı olan) Allah korkusudur.

İnsanda Allah korkusu olmazsa irfan da, vicdan da sonunda fesada uğrar; insan faziletli yollar yerine süflü, nefsi yollara sapar. Bu iki yüce hasleti fazilet yolunun sürekli yolcusu olarak tutan, Allah korkusudur. Ayet: "**Hesaba çekileceğinden dolayı Rabbinden korkan iki cennet kazanacak.**" (Rahman Sûresi: 46)

İnsaflı olmak

595. *Eser etmez n'idelüm âh-ı sehergâh sana
Meğer insâf vere dostum Allah sana*

Necatî

Seher vakti çekilen âh bile (sana) tesir etmiyorsa elimden ne gelir? Ancak, "Allah sana insaf versin ey dostum," diye dua edebilirim (veya böyle demekten başka söyleyecek bir şey kalmıyor bana.)

Hikâyesi: Necatî, Kastamonu'dan İstanbul'a gelir yerleşir. Şair olarak tanınan Necatî, zamanın padişahı Sultan Fatih'in kendisini tanımasını arzu etmektedir ama kendisini saraya götürecek kimseyi tanımamaktadır. Şairin Sadrazam Mahmut Paşa'nın yakınlarından Yorgi Amuruki Efendi adında bir tanıdığı vardır. Yorgi, zaman zaman saraya çağrılır ve Sultan Fatih ile satranç oynarmış. Necatî, yine böyle bir davet öncesinde Yorgi'nin kavuğuna son yazdığı gazellerinden birini gizlice yerleştirir. Öyle ki şair, gazeli kavuğa Yorgi eğilince kâğıdın ucu görünecek şekilde yerleştirmiştir. Nitekim şairin plânı

tutar ve oyun esnasında Fatih Mehmet kavuğa yerleştirilmiş kâğıdı fark eder, alır ve içinde yazılı gazeli okur. Şiiri beğenen Fatih, şairi o zamanlar adet olduğu üzere ulufe ile ödüllendirir ve divan kâtibi yapar. Bu şekilde padişah tarafından tanınan ve ödüllendirilen şair, padişahın maiyetine girmiş olur ve daha sonra nişancılık payesine kadar yükselir. (Hikâye; Pala, Müstesna Güzeller'den alınmıştır.)

596. *Gecenin yarısıdı
Yar ömrüm varisidi
İki gözüm insaf et
İnsaf din yarısıdı
(Türkü)*

Türkünün son mısraı olan "**İnsaf dinin yarısıdır**" bir deyim haline gelmiştir.

Himmet etmek

597. *Âdeme lazım olan râhattır
Ko desinler sana bî-himmetdir!
Nâbî*

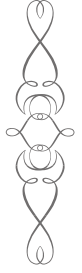
İnsana gerekli olan rahat olmaktır; sana "himmetsizdir, gayretsizdir!" deseler bile sen rahat olmaya bak! (Nâbî, bu dizelerle tembel olan, hiçbir şey için rahatını bozmayan, kaygısız, gayretsiz insanları yeriyor.)

598. *Arzuhal ister mi eltafın kabul-i hacete
Mukteza-yı himmetin muhtac-ı istid'a mıdır
Avni*

Lütfedip ihtiyacımı karşılayan için dilekçe mi gerekirmiş; yüksek iradenizin tecelli etmesi bir dilekçeye mi muhtaç?

Sana derdimi anlattım. İnsana verilen "cömertlik" melekesi sayesinde, bana tekrar ettirmeden de ihtiyacımı anlayabilir; isteğimi karşılayabilirsin. Bunları yapman için benim dilekçeme ihtiyacının olmaması beklenir.

599. *Efendi lûtf et ölçüp dökmeği ko*
Meta-ı himmete endâze olmaz
Gazalî

Ölçüp biçmeyi bırak efendi; bağışlanmış mala ölçü, tartı olmaz.

600. *Her ne denlu himmete endaze olmazsa yine*
Müşteri olma meta-ı devlete himmet budur
Cevrî

Her ne kadar himmet ölçülüp biçilmezse de, devlet malında gözün olmasın, himmet budur işte.

Her ne kadar himmet ölçülmezse de, biz yine de bir ölçü koyalım ve diyelim ki: Himmet, senin kendin için (veya başkalarına bağışlaman üzere) devletin malına tenezzül etmemendir.

601. *Himmetinden bilinir rütbesi insan olanın*
Haşmet

İnsanın rütbesi (insan olma derecesi) gayretinden, çabasından, çalışmasından anlaşılır.

602. *Kendisi muhtâc-ı himmet bir dede*
Nerde kaldı gayriye himmet ede
Lâedri

Kendisi elinden tutulmaya, yardım edilmeye muhtaç olanın, başkasına yardımcı olabileceği yerde görülmüş. Kendisi himmete muhtaç birinin, başkalarına lütufta, ihsanda bulunması zordur.

603. *Sûk-i takdirde endaze vü mizan olamaz*
Beylikçi İzzet

Takdirle alışveriş yapılan pazarda, ölçüye, tartıya gerek yoktur. Takdirin olduğu yerde terazi olmaz.

604. *Susuz değirmenlerin ne ile döner çarkı
Kerem etmeyen bey'in fakirden nedir farkı
Lâedri*

Cömert olmayan bir beyin (varlık sahibinin, işverenin) yoksuldan bir farkı yoktur. Onun düzeni de sonunda suyu kesilmiş değirmen gibi olur, yani devam edemez.

Affetmek veya intikam almak

605. *Afv eyleyelim ki belki bilmez
Bir sürçen atın başı kesilmez
Şeyh Galib*

Belki bilmiyor diye haydi affedelim; bir kere sürçen atın başı kesilmez. (Küçük bir hata yapan insana büyük bir ceza verilmez.)

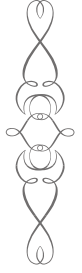
Affetmek insan olmanın, kâmil insan olmanın, takvanın ileri bir safhasıdır ve Allah'ın sevdiği işlerdendir. Herhangi bir şekilde alacağı veya birinde hakkı olan ve borcunu almayı borçluyu affedeni Allah karşılıksız bırakmaz ve misliyle mükâfatlandırır.

Ayet: "Unutmayın ki haksızlığın karşılığı, yapılan haksızlık kadar olabilir, fazlası helâl olmaz. Bununla beraber kim affeder, haksızlık edenle arasını düzeltirse onun da mükâfatı artık Allah'a yaraşan tarzda olur." (Şura Suresi: 42/40)

606. *Ağyare gücenmiş yâr, afvına çalış yalvar
Çün hasma mürüvette, bir başka safa vardır
Esad Muhlis Paşa*

Yâr rakibe gücenmiş, (sen) yalvar da, yârin onu affetmesi için çalış; (zira) kişinin kendi hasmına iyilik etmesinin sonunda huzur kazanmak vardır: "Çün hasma mürüvette, bir başka safa vardır," diyor şair. Sözün güzelini ve huzur verini Paşa'dan duyalım: **Hasma mürüvette (bir başka) safa vardır.** Kaba bir tercüme deneyelim: **(Düşmanını) affeden, huzur bulur.**

607. *Bir sürçmekle at ayağı kesilmez
Bir suç ile âdemoğlu asılmaz
Pîr Sultan Abdal*

Adaleti gözet ama merhameti de unutma. Hele sen, sen ol da, dostunu bir hatasıyla defterden silme.

608. *Muzaffer vakt-i fırsatta âdûdan intikâm almaz
Mürüvvet-mend olan nâ-kâmî-i düşmenle kâm almaz
Koca Râgıp Paşa*

Galip gelen, fırsat bulduğunda düşmanından intikam almaz; yüksek insanî vasıflara sahip olan kimse sevmediklerinin talihsizliğinden mutlu olmaz.

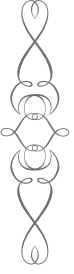
Kanaat çok yaşasın

609. *Cihân ârâyışinden dest-şûy ol rahat istersen
Kanaat dâmenin elden bırakma ni'met istersen
Koca Râgıp Paşa*

Dünya hayatında rahat istersen gösteriştten uzak ol; ni-met bolluğu içinde yaşamak istiyorsan, kanaatle yaşamaktan uzaklaşma.

Dünyada rahat istiyorsan gösteriştten uzak, sade bir hayat yaşa ve darlığa, sıkıntıya düşmek istemiyorsan açgözlü olma. Zira ki, nefis hiçbir zaman doymaz, onu doyuracağım diye uğraşma, başaramazsın, ta ki nefisine uymayı bırakıp, senin olanla yetinmeyi öğreninceye kadar. Kanaat etmeyi öğrenmek bir inanç ve öğrenme işidir. Sade bir hayat yaşamak da öyle. Ama gösteriş bir hastalık hâlidir, yakalananın Allah yardımcısı olsun. Gösteriş bulaşıcıdır, bu hastalığa yakalanan, virüsü kısa zamanda etrafına yaymak ister. Çünkü gösteriş, tek başına ve yalnız kişinin kendisi için yaşanmaz, başkalarını gerektirir. Onun için bu hastalıktan korunmak isteyen, öncelikle böyle insanlardan sakınmalı, bunlarla kendisi arasına duruma uygun sınırlar çekmesini bilmelidir. Kanaat ile gösteriş de hiçbir zaman aynı insanda ve aynı toplumda bir arada yaşayamaz. Ya biri hâkim olur, ya da öteki.

610. *Devlet istersen kanaat
Rahat istersen ölüm yeter
Lâedri*

Varlık istiyorsan kanaat etmek; gerçek rahat istersen ölüm sana yeter!

Mala doyarım diye aldatma kendini, kanaat etmesini bilmiyorsan mala, mülke doymazsın. Dünyada boşuna rahat arama, belki rahatı öldükten sonra bulursun!

611. *Ne kesb-i mal için sa'y ve ne câhe râğbetim vardır
Kanaat çok yaşasın sayesinde rahatım vardır
Fâiz*

Ne mal toplamak için gayretim ve ne de mevki, makama râğbetim var; (en itibar ettiğim şey olan) kanaat çok yaşasın, onun sayesinde rahatım.

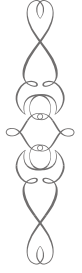
612. *Rızkına kâni olan gerdûna minnet eylemez
Âlemin sultanıdır muhtâc-ı sultân olmayan
Ziya Paşa*

Rızkına kanaat eden, zamanın hüküm süren insanlarına minnet etmez; âlemin sultanı, sultanlara muhtaç olmayandır.

Ziya Paşa'dan vecize olacak kadar güzel bir nsaihat: **Âlemin sultanıdır muhtâc-ı sultân olmayan.** Kanaatkâr insan sahip olduklarını çoğaltmak uğruna, kendisi kul olup, emir sahiplerini sultan edinmez. Kişi kendi rızkına razı olmalı ve rızık verenin Allah olduğunu bilerek başkalarını efendi edinmek yerine, kendi sultanı olmalıdır. Çünkü diğer insanlardan menfaat temin edenler, sonunda onlardan emir de almaya başlarlar. Başkalarından rızık ummakta ileri gitmenin şirke kadar gideceği Müslümanlar tarafından bilinir.

613. *Tercîh olunur ni'met-i elvân-ı kibâra
Bir pâre nemeksizce iken hân-ı kanâ'at
Nâbî*

Varlıklıkların sofrasındaki çeşit çeşit nimetler yerine, kana-
at sofrasında tuzsuz bir parça ekmeği tercih ederim.

614. *Câm-ı safâ gerekmez dünyâ-yi dûn elinden*
Merd-âneler şikârı almaz zebûn elinden
Nev'î

(Biz) aşağılık dünyanın elinden (bolluk ve eğlence) kade-
hini almaya tenezzül etmeyiz; (zira) mert olanlar, düşünle-
rin elinden av almazlar.

Nimetin kıymetini bilmek

615. *Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi*
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi
Muhibbî

Halk arasında devletten daha önemli bir nesne yoktur;
(ancak), hiçbir devlet sağlıklı alınan bir nefes kadar kıymetli
değildir, onun yerini tutamaz. (*Bu beyit hakkında; Ünlü Be-
yitler bölümünde, ilk mısraya göre alfabetik sırada, açıklama
bulunmaktadır.*)

616. *İzzetin kadrini idrâke sebep zillettir*
Nâbî

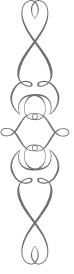
Hürmetin, saygının, itibarın, ikramın değeri, kişi ancak kü-
çük düştüğünde anlaşılır.

İnsan kötü duruma düştüğünde yüksekliğin (onurun, say-
gınlığın) kıymetini anlar. Bu yüzden bazı insanların ancak
“düşükten” sonra akılları başlarına gelir.

617. *Kelle sağolsun cihânda külâh eksik değil*
Sâbit

Yeter ki başın sağ-salim olsun, dünyada (başına geçirecek)
külâh tükenmez.

618. *Olmayınca hasta kadrin bilmez âdem sıhhatin*
Fitnat Hanım

İnsan hasta olmayınca sağlığın kıymetini bilmez.

Şükretmek

619. *Şükr et bu hâle yohsa gelür bir belâ sana*
Fuzûlî

Bu haline şükret, yoksa bir belâ gelebilir başına.

